

Kiss Lajos András

VÉGLEGES IRÁNYVESZTÉS VAGY CSAK IDŐLEGES MEGTORPANÁS?

2025-08-10 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Új rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

A huszadik század rádöbbsentett, hogy az emberi értelem kettészakadt: arra, ami a régi világképp alapján mint érzékletesség felfogható, és arra, amit ezen a világképen felnőtt látásmódunk nem tud elfogadni. Látásmódról beszélek, nem a fizikusok képileg követhetetlen sokdimenziós világáról, nem a bizonytalanság, pontosabban a

meghatározhatatlanság fogalmáról, ami mindig is fogalom marad, sohasem lehet kép a képeken felnőtt emberiség számára. Idegenek vagyunk ebben a világban, elvesztettük biztonságunkat. Elvesztettük a nyelvet, amelyen valamennyien megértettük egymást. Elvesztettük a művészetet, amely mindannyiunk érzelmeit kifejezte és felfokozta. Elvesztettük a hit lehetőségét, a Teremtés látszólagos megérthetőségét és átélhetőségét, egymás közötti kapcsolataink természetességét. Most, a huszadik században veszítettük el ártatlanságunkat, most éljük át azt a veszteséget, aminek a bibliai Bábel története egyszerre előrevetítése és jelképe. (Beney Zsuzsa: *Adósunk a szavakkal*, 2000)

Stefan Zweig a „biztonság aranykorának” nevezte Európa első világháborút megelőző évtizedeit, ami „boldog békeidőként” maradt meg a történelmi emlékezetben. 1914-ben azonban minden megváltozott. A kor legintelligensebb és legnagyobb befolyású költői, írói és filozófusai lelkesen üdvözölték a háború kitörését, köztük Thomas Mann, Max Scheler, Sigmund Freud, Guillaume Apollinaire és még sokan mások. Mi történt itt? Megbolondult az egész világ? Még száz évvel később is szinte megoldhatatlan rejtélynek tűnik a megszállottság, ami magával ragadta ezeket a kiváló elméket. A kétezres évek elején a német filozófus, Hans Joas úgy fogalmazott, hogy a háborút lelkesen üdvözlő értelmiségiek között „racionalisták és irracionalisták, idealisták és antiidealisták, neokantiánusok, életfilozófusok, pragmatikusok egyaránt megtalálhatóak voltak, s még a marxizmus sem tette immunissá képviselőit a háborúhoz fűzött reményekkel szemben.” Az általános zavarodottság kora köszöntött be ekkor, amelyben a bizonytalanság érzése keveredett a beteges aktivizmussal. Miképpen Beney Zsuzsa fogalmaz: „az ember fizikai világképe megváltozott, és mindaz, ami végtelenbe vesző múltjának lényegét jelentette, a világ törvényeinek kiszámíthatósága összeomlott.”

a másik ember tekintete

Jean Baudrillard már ötven évvel ezelőtt is pontosan látta ennek a változásnak a lényegét, és az antropológiai elbizonytalanodás korszakaként határozta

meg a 21. századot. Rövidesen mások is csatlakoztak a francia filozófus

helyzetértékeléséhez, és azt vizionálták, hogy hamarosan eljön az az idő is, amikor szinte lehetetlen lesz az ember és a gép, a „természetes” és „mesterséges” intelligencia között különbséget tenni. Eltűnik a másik ember tekintete; a Másik nem lesz többé visszaverő felület. Az „öntudatot az a veszély fenyegeti, hogy az űrbe sugárzik,” mondja Baudrillard. Mivel már nincsenek kapaszkodóink, az egyén szempontjából vagy az áttekinthetetlen és irracionális sokféleség, vagy az „érzéstelenített”, zárt rendszerek logikája irányítja a világot. Ez a paradox kettősség érvényes a személyközi kapcsolatokra is. Egyébként mindkét opció elkeserítő. És nem is csak a valláshoz közömbösen viszonyuló művészek, filozófusok és társadalomtudósok látják ilyen összekuszáltnak az emberi életet, de még hívő embertársaink közül is nem kevesen vannak, akik hasonló kordiagnózt állítanak fel. A református teológus, Csoma Judit Margit írja: „A modern társadalom gyors életritmusa, a már-már követhetetlen technikai fejlődés elrabolta az embertől azt az időt, amire a változásokhoz való alkalmazkodásra szükség lett volna. A kollektív tradíció, a kultúra, a nevelés, a családok összetartása, de az egyház, az iskola megtartó erői is messzemenőig elvesztek. Az ember a szabadság irányába törekszik, de a szabadsággal magára vállalja a bizonytalanságot, a védtelenséget, a létszorongást is.”

A biztonságunkat garantáló egyszerű és mindenki számára érthető szabályok nélkül elveszettnek érezzük magunkat. Természetesen – legalábbis a modernitással kezdődően – az is az evidenciák körébe tartozik, hogy a normák és a szabályok nem abszolút érvényűek, időről időre változtatni, alakítani, illetve ahogy mondani szokás: a „kor követelményeihez kell igazítani” őket. De ahhoz, hogy értelme legyen a változtatásnak, tudnunk kell, hogy *mi az, amit változtatni akarunk*. A modern oktatás válságát elemző egyik írásában Hannah Arendt már a múlt század közepén figyelmeztetett az állandó reformok erőltetéséből fakadó veszélyekre. Szerinte csak a hagyományokat tisztelő, konzervatív alapokon nyugvó oktatás és nevelés lehet eredményes. Hiszen az ilyen szellemben nevelkedő fiatalok, ha felnőttként valami *újat és mást* szeretnének csinálni, ami egyébként természetes igénye minden nemzedéknek, tudniuk kell, hogy mi az, amihez képest változtatni szeretnének a világ állapotán. A kiindulópont tehát mindig a konszenzus kell legyen. Például nem árt legalább átmeneti érvényességű egyességre jutni az olyan kérdésekben, hogy hol húzódik a határ a szabadság és a szükségszerűség, a jó és a rossz, az igaz és a hamis között. A határmegvonás parancsának mindig ott kell „lebegnie” a fejünk fölött. Erről értekezik Régis Debray is *A határok dicsérete* című könyvében. Ő ugyan elsősorban a nemzetállamokat egymástól elválasztó határok fontosságát hangsúlyozza, de ezen kívül még sok másról is ír. Például, hogy a szent fogalma szükségképpen magában foglalja a határmegvonást, hiszen szentélyek létesítése egyszerűen elképzelhetetlen lenne a szent és a profán terek elhatárolása nélkül. A határ, illetve a határmegvonás egyaránt alapvető eleme a politikai és a vallási életnek. A gondolat, hogy az egyik helynek el kell különülnie a másik helytől, ugyanúgy jelen van az építészetben, mint a vallásban. Ahol megszentelt hely van, ott egyúttal a külvilágtól elhatárolt terület is megjelenik, hiszen ez az, ami védelmet biztosít a szentségnek. A közösségi élet és a magánélet autonómiája ugyancsak megköveteli az elkülönülést. Az emberi bőr is olyan határ, amely a szervezetet elválasztja a környezettől. Persze a bőrünk nem kagylóhéj, amely teljesen elzárja a rajtunk kívül lévő világot, hanem egyfajta „interfész” a szervezet és a külvilág között. Nem „vízálló függöny” és nem is áthatolhatatlan fal. „Amíg a fal lehetetlenné teszi az átjárást, a határ csak szabályozza a mozgást.” A határ valójában egyfajta szűrő, ami lassítja az átjárást, de nem akadályozza meg, írja Debray. Végso soron minden határ egyszerre gyógyír és méreg.

Az a fontos, hogy mindig megtaláljuk a megfelelő adagolást. De vajon megtaláljuk-e azt a nyelvet, amelyen megértjük egymást, teszi fel a kérdést Beney Zsuzsa. És ha szerencsénk lesz, és megtaláltuk ezt a közös nyelvet, vajon megegyezésre juthatunk-e abban a kérdésben, hogy hol húzódik a határ gyógyszer és mérge között?

kép | vecteezy.com